

BERNARDUS CLARAEVALLENSIS

LIBER DE GRATIA ET LIBERO ARBITRIO

Prologus

Domno Guillelmo, abbati sancti Theoderici, frater Bernardus. Opusculum de gratia et libero arbitrio, quod illa, qua scitis, occasione nuper aggressus sum, Deo adiuvante peregi, ut potui. Vereor autem, ne aut grandia minus digne locutus inveniar, aut pertractata a pluribus superfluo retractasse. Legite illud proinde primus et, si iudicatis, solus, ne si proferatur in medium, magis forte scriptoris publicetur temeritas, quam lectoris caritas aedificetur. Quod si palam fieri utile probaveritis, tunc si quid obscurius dictum adverteritis, quod in re obscura, servata congrua brevitate, dici planius potuisset, non sit vobis pigrum aut emendare per vos, aut mihi resignare emendandum, si fraudari non vultis promissione illa Sapientiae, qua ait: *Qui elucidant me, vitam aeternam habebunt*. Explicit prologus.

I. 1. Loquente me coram aliquando, et *Dei in me gratiam commendante*, quod scilicet ab ipsa me in bono et praeventum agnoscerem, et provehi sentirem, et sperarem perficiendum: «Quid tu ergo», ait unus ex circumstantibus, «operaris, aut quid mercedis speras vel praemii, si totum facit Deus?» - «Quid enim », inquam, «tu consulis?» - «Da», inquit, «*gloriam Deo*, qui gratis te praevent, excitavit, initiavit, et vive digne de cetero, quo te probes et perceptis beneficiis non ingratum, et percipiendis idoneum». Et ego: «Bonum consilium das, sed si dederis et posse teneri. Siquidem non est eiusdem facilitatis scire quod faciendum sit et facere, quoniam et diversa sunt caeco ducatum ac fesso praebere vehiculum. Non quicumque ostendit viam, praebet etiam viaticum itineranti. Aliud illi exhibet qui facit ne deviet, et aliud qui praestat *ne deficiat in via*. Ita nec quis doctor, statim et dator erit boni, quodcumque docuerit. Porro mihi duo necessaria sunt, doceri ac iuvari. Tu, homo, recte quidem consulis ignorantiae, sed, si verum sentit Apostolus, *Spiritus adiuvat infirmitatem nostram*. Immo vero qui mihi per os tuum ministrat consilium, ipse necesse est ministret et per suum Spiritum adiutorium, quo valeam implere quod consulis. Ecce enim iam ex eius munere *velle adiacet mihi, perficere autem non invenio*; sed nec aliquando me inventurum confido, nisi qui dedit *velle*, det et *perficere pro bona voluntate*». - «Ubi ergo», ait, «sunt merita nostra, aut ubi est spes nostra?» - «Audi», inquam: «*Non ex operibus iustitiae quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit*. Quid enim? Tu forte putaveras tua te creasse merita, tua posse salvari iustitia, qui *nec saltem Dominum Iesum dicere potes nisi in Spiritu Sancto*? Itane oblitus es qui dixerit: *Sine me nihil potestis facere et: Neque currentis, neque volentis, sed miserentis est Dei*?»

2. «Quid igitur agit», ais, «liberum arbitrium?» Breviter respondeo: Salvatur. Tolle liberum arbitrium: non erit quod salvetur; tolle gratiam: non erit unde salvetur. Opus hoc sine duobus effici non potest: uno a quo fit, altero cui vel in quo fit. Deus *auctor salutis* est, liberum arbitrium tantum capax: nec dare illam nisi Deus, nec capere valet

nisi liberum arbitrium. Quod ergo a solo Deo et soli datur libero arbitrio, tam absque consensu esse non potest accipientis, quam absque gratia dantis.

Et ita gratiae operanti salutem cooperari dicitur liberum arbitrium, dum consentit, hoc est dum salvatur. Consentire enim salvari est. Proinde pecoris spiritus salutem huiusmodi minime capit, quod illi voluntarius consensus desit, quo salvanti videlicet Deo placide obtemperet, sive iubenti acquiescendo, sive pollicenti credendo, sive reddenti gratias agendo.

Quod aliud sit voluntarius consensus, aliud naturalis appetitus

Enimvero aliud est voluntarius consensus, aliud naturalis appetitus. Posterior quippe nobis communis est cum irrationalibus, nec valet consentire spiritui, carnis irretitus illecebris. Et fortasse ipse est, qui alio nomine ab Apostolo sapientia carnis appellatur, ubi ait: *Sapientia carnis inimica est Deo; legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest.* Hunc ergo, ut dixi, communem habentes cum bestiis, consensus voluntarius nos discernit.

Diffinitio consensus voluntarii

Est enim habitus animi, liber sui. Siquidem non cogitur, non extorquetur. Est quippe voluntatis, non necessitatis, nec negat se, nec praebet cuiquam, nisi ex voluntate. Alioquin si compelli valet invitus, violentus est, non voluntarius. Ubi autem voluntas non est, nec consensus. Non enim est consensus, nisi voluntarius. Ubi ergo consensus, ibi voluntas. Porro ubi voluntas, ibi libertas. Et hoc est quod dici puto liberum arbitrium.

II. 3. Sed ut manifestius fiat quod dicitur, et competentius ad id quod volumus veniamus, paulo altius aestimo repetendum. In rebus naturalibus non est id vita quod sensus, non sensus quod appetitus, nec ille quod consensus. Quod ex singulorum diffinitionibus clarius elucebit. Est enim in quolibet corpore vita, internus ac naturalis motus, vicens tantum intrinsecus.

Diffinitio sensus

Sensus vero, vitalis in corpore motus, vigilans et extrinsecus.

Diffinitio naturalis appetitus

Appetitus autem naturalis, vis in animante, movendis avide sensibus attributa.

Diffinitio consensus

Verum consensus, nutus est voluntatis spontaneus, vel certe, quod superius dixisse me memini, habitus animi, liber sui.

Diffinitio voluntatis

Porro voluntas est motus rationalis, et sensui praesidens, et appetitui. Habet sane, quocumque se volverit, rationem semper comitem et quodammodo pedissequam: non

quod semper ex ratione, sed quod numquam absque ratione moveatur, ita ut multa faciat per ipsam contra ipsam, hoc est per eius quasi ministerium, contra eius consilium sive iudicium. Unde est illud: *Prudentiores sunt filii saeculi huius filiis lucis in generatione sua*, et rursum: *Sapientes sunt ut faciant mala*. Neque enim prudentia seu sapientia inesse creaturae potest, vel in malo, nisi utique per rationem.

4. Est vero ratio data voluntati ut instruat illam, non destruat. Destrueret autem, si necessitatem ei ullam imponeret, quominus libere pro arbitrio sese volveret, sive in malum consentiens appetitui aut nequam spiritui, ut sit *animalis non percipiens*, vel certe et persequens *ea quae sunt Spiritus Dei*, sive ad bonum gratiam sequens, et fiat *spiritualis*: quae *omnia diiudicans, ipsa a nemine iudicetur*. Si, inquam, horum quodlibet, prohibente ratione, voluntas non posset, voluntas iam non esset. Ubi quippe necessitas, iam non voluntas.

Quod absque consensu propriae voluntatis iusta iniustave fieri nequit creatura rationalis

Quod si ex necessitate, et absque consensu propriae voluntatis, iusta iniustave fieri posset rationalis creatura, aut misera profecto esse nulla ratione deberet, aut beata penitus non posset, cui nimirum in utraque parte id deesset, quod solum in ea miseriae sive beatitudinis capax est, id est voluntas. Cetera siquidem, quae supra memorata sunt, vita, sensus, vel appetitus, nec miserum per se faciunt, nec beatum. Alioquin et arbores ex vita, et pecudes etiam ex reliquis duobus, vel miseriae possent esse obnoxiae, vel idoneae beatitudini, quod omnino impossibile est.

Communem itaque habentes vitam quidem cum arboribus, sensum vero et appetitum et aequae vitam cum pecoribus, id quod dicitur voluntas nos ab utrisque discernit. Cuius voluntatis consensus, utique voluntarius, non necessarius, dum aut iustos probat aut iniustos, etiam merito beatos facit vel miseros. Is ergo talis consensus ob voluntatis inamissibilem libertatem, et rationis, quod secum semper et ubique portat, indeclinabile iudicium, non incongrue dicitur, ut arbitror, liberum arbitrium, ipse liber sui propter voluntatem, ipse iudex sui propter rationem. Et merito libertatem comitatur iudicium, quoniam quidem quod liberum sui est, profecto ubi peccat, ibi se iudicat. Est autem iudicium, quia iuste profecto, si peccat, patitur quod nolit, qui non peccat nisi velit.

5. Ceterum quod sui liberum non esse cognoscitur, quo pacto vel bonum ei vel malum imputatur? Excusat nempe utrumque necessitas. Porro ubi necessitas est, libertas non est; ubi libertas non est, nec meritum, ac per hoc nec iudicium, excepto sane per omnia originali peccato, quod aliam constat habere rationem. De cetero quidquid hanc non habet voluntarii consensus libertatem, procul dubio et merito caret, et iudicio. Proinde universa quae hominis sunt, praeter solam voluntatem, ab utroque libera sunt, quia sui libera non sunt: vita, sensus, appetitus, memoria, ingenium, et si qua talia sunt, eo ipso subiacent necessitati, quo non plene sunt subdita voluntati. Ipsam vero, quia impossibile est de seipsa sibi non oboedire, - nemo quippe aut non vult quod vult, aut vult quod non vult -, etiam impossibile est sua privari libertate.

Quod voluntas mutari non potest nisi in aliam voluntatem

Potest quidem mutari voluntas, sed non nisi in aliam voluntatem, ut numquam amittat libertatem. Tam ergo non potest privari illa, quam nec seipsa. Si poterit homo aliquando aut nihil omnino velle, aut velle aliquid, et non voluntate, poterit et carere libertate voluntas. Hinc est quod insanis, infantibus, itemque dormientibus, nihil quod faciant, vel bonum, vel malum, imputatur, quia nimirum sicut suae non sunt compotes rationis, sic nec usum retinent propriae voluntatis, ac per hoc nec iudicium libertatis. Cum igitur voluntas nil liberum habeat nisi se merito non iudicatur nisi ex se. Siquidem nec tardum ingenium, nec labilis memoria, nec inquietus appetitus, nec sensus obtusus, nec vita languens, reum per se statuunt hominem, sicut nec contraria innocentem, et hoc non ob aliud, nisi quia haec necessarie ac praeter voluntatem posse provenire probantur.

III. 6. Sola ergo voluntas, quoniam pro sui ingenita libertate aut dissentire sibi, aut praeter se in aliquo consentire, nulla vi, nulla cogitur necessitate, non immerito iustam vel iniustam, beatitudine seu miseria dignam ac capacem creaturam constituit, prout scilicet iustitiae iniustitiaeve consenserit. Quapropter huiusmodi voluntarium liberumque consensum, ex quo et omne sui, ex his quae dicta sunt, constat pendere iudicium, puto non incongrue id supra diffinivimus esse, quod solet liberum arbitrium appellari, ut liberum ad voluntatem, arbitrium referatur ad rationem, sed sane liberum, non illa libertate, de qua dicit Apostolus: *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas.*

De libertate a peccato

Est enim illa libertas a peccato, sicut alibi ait: *Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis iustitiae. Nunc autem liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam.* Quis vero in carne peccati a peccato sibi vindicat libertatem? Hac igitur libertate dictum merito nequaquam opinor liberum arbitrium.

De libertate a miseria

Est item libertas a miseria, de qua itidem Apostolus: *Et ipsa, inquit, creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei.* Sed numquid et istam sibi quispiam in hac mortalitate praesumit? Et hac itaque liberum nominari arbitrium non immerito abnuimus.

De libertate a necessitate

Est vero, quam magis ei congruere arbitror libertatem, quam dicere possumus a necessitate, eo quod necessarium voluntario contrarium esse videatur: siquidem quod ex necessitate fit, iam non est ex voluntate, et e converso similiter.

De triplici libertate

7. Cum igitur prout interim potuit occurrere nobis, triplex sit proposita libertas, a peccato, a miseria, a necessitate, hanc ultimo loco positam contulit nobis in conditione natura, in primam restauramur a gratia, media nobis reservatur in patria.

Tres dicit libertates esse, primam naturae, secundam gratiae, tertiam vitae vel gloriae

Dicatur igitur prima libertas naturae, secunda gratiae, tertia vitae vel gloriae: primo nempe in liberam voluntatem ac voluntariam libertatem conditi sumus, nobilis Deo creatura; secundo reformamur in innocentiam, *nova in Christo creatura*; tertio sublimamur in gloriam, perfecta in Spiritu creatura. Prima ergo libertas habet multum honoris, secunda plurimum et virtutis, novissima cumulum iucunditatis. Ex prima quippe praestamus ceteris animantibus; in secunda carnem, per tertiam mortem subicimus. Vel certe sicut in prima *subiecit Deus sub pedibus nostris oves et boves et pecora campi*, ita quoque per secundam spirituales bestias huius aeris, de quibus dicitur: *Ne tradas bestiis animas confitentes tibi*, prosternit aequae et conterit sub pedibus nostris, in ultima tandem nos ipsos nobis plenius submissurus per victoriam corruptionis et mortis, quando scilicet *novissima destruetur mors*, et nos transibimus *in libertatem gloriae filiorum Dei; qua libertate Christus nos liberabit, cum nos utique tradet regnum Deo et Patri*. De hac enim, et item de illa quam diximus a peccato, puto quod Iudaeis aiebat: *Si vos filius liberaverit, vere liberi eritis*. Liberum arbitrium liberatore indigere significabat, sed plane qui illud liberaret non a necessitate, quam, voluntatis cum esset, penitus non noverat, sed a peccato, in quod tam libere quam voluntarie corruerat, simulque a poena peccati, quam incautum incurrerat invitumque ferebat, quo utroque malo liberari omnino non poterat, nisi per illum, qui solus hominum *factus est inter mortuos liber*, liber videlicet a peccato inter peccatores.

8. Solus namque inter filios Adam libertatem sibi vindicat a peccato *qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius*. Porro et a miseria, quae est poena peccati, habuit nihilominus libertatem, sed potentia, non actu: *nemo quippe tollebat animam eius ab eo, sed ipse ponebat eam*. Denique, teste Propheta, *oblatus est quia voluit*, sicut et cum voluit *natus ex muliere, factus sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret*. Fuit itaque et ipse sub lege miseriae; sed fuit quia voluit, ut liber inter miseros et peccatores utrumque iugum fraternis a cervicibus excuteret.

Quod Salvator ipsas tres habuerit libertates

Habuit itaque totas tres libertates, primam ex humana simul et divina natura, reliquas ex divina potentia. Quarum duas posteriores utrum et primus homo in paradiso habuerit, vel quomodo et quatenus eas habuerit, postea videbimus.

IV. 9. Hoc autem indubitanter sciendum, utramque plenam atque perfectam perfectis inesse animabus carne solutis, cum Deo pariter et Christo eius, atque angelis supercaelestibus. Nam sanctis animabus, etsi necdum corpora receperunt, deest quidem de gloria, sed nihil prorsus inest de miseria.

Quod libertas a necessitate tam bonae quam malae rationali creaturae inest

Verum libertas a necessitate aequae et indifferenter Deo universaeque tam malae quam bonae, rationali convenit creaturae. Nec peccato, nec miseria amittitur vel minuitur; nec maior in iusto est quam in peccatore, nec plenior in angelo quam in homine. Quomodo namque ad bonum conversus per gratiam humanae voluntatis consensus, eo libere bonum et, in bono, liberum hominem facit, quo voluntarius efficitur, non invitus pertrahitur, sic sponte devolutus in malum, in malo nihilominus tam liberum quam

spontaneum constituit, sua utique voluntate ductum, non aliunde coactum ut malus sit. Et sicut caelestis angelus, aut etiam ipse Deus, permanet libere bonus, propria videlicet voluntate, non aliqua extrinseca necessitate, sic profecto diabolus aequè libere in malum et corrui, et persistit, suo utique voluntario nutu, non alieno impulsu. Manet ergo libertas voluntatis, ubi etiam sit captivitas mentis, tam plena quidem in malis quam et in bonis, sed in bonis ordinatior, tam integra quoque pro suo modo in creatura quam in Creatore, sed in illo potentior.

10. Quod autem solent homines conqueri, et dicere: «Volo habere bonam voluntatem, et non possum», nequaquam huic praescribit libertati, ut quasi vim aut necessitatem in hac parte voluntas patiat, sed plane illa libertate, quae dicitur a peccato, se carere testantur. Nam qui vult habere bonam voluntatem, probat se habere voluntatem: non enim vult habere bonam, nisi per voluntatem. Quod si voluntatem, et libertatem, sed libertatem a necessitate, non a peccato. Nempe ut non valeat, cum velit, habere bonam, sentit quidem sibi deesse libertatem, sed profecto libertatem a peccato, quo utique dolet premi, non perimi voluntatem. Quamquam iam procul dubio utcumque bonam habet, ubi habere vult. Bonum quippe est quod vult, nec posset bonum velle, nisi bona voluntate, sicut nec velle malum, nisi mala voluntate. Cum bonum volumus, bona est voluntas; cum malum volumus, mala est voluntas. Utrobique voluntas, et ubique libertas: cedit siquidem voluntati necessitas. Cum autem non valemus quod volumus, sentimus quidem ipsam quodammodo libertatem peccato esse captivam, vel miseram, non tamen amissam.

11. Ex hac ergo tantum libertate, qua liberum est voluntati seipsam iudicare vel bonam, si bono, vel malam, si malo consenserit, - quippe quae in neutro, nisi certe volendo, consentire se sentit -, liberum arbitrium credimus nominari. Nam ex illa quae dicitur a peccato, congruentius forsitan liberum consilium, et item ex illa quae dicta est a miseria, liberum potius complacitum posset dici quam liberum arbitrium.

Quid sit iudicium seu consilium seu complacitum

Arbitrium quippe iudicium est. Sicut vero iudicii est discernere quid liceat vel non liceat, sic profecto consilii probare quid expediat vel non expediat, sic complaciti quoque experiri quid libeat vel non libeat. Utinam tam libere nobis consuleremus, quam libere de nobis iudicamus, ut quemadmodum libere per iudicium licita illicitaque decernimus, ita per consilium et licita, tamquam commoda, nobis eligere, et illicita, tamquam noxia, respuere liberum haberemus! Iam enim non solum liberi arbitrii, sed et liberi procul dubio consilii, ac per hoc et a peccato liberi essemus. Sed quid si totum, solumque quod expediret vel liceret etiam liberet? Nonne liberi quoque esse complaciti merito diceremur, quippe qui ab omni perinde, quod displicere potest, hoc est ab omni nos miseria liberos sentiremus? Nunc autem, cum multa per iudicium vel admittenda, vel omittenda esse decernamus, quae tamen per consilium nequaquam pro iudicii rectitudine aut eligimus, aut contemnimus, rursumque non omnia, quae tamquam recta et commoda consulte observamus, etiam ut beneplacita libenter amplectamur, sed insuper quasi dura ac molesta vix aequanimiter ferre perduremus, liquet quia liberum nec consilium habemus, nec complacitum.

12. Alia quaestio est, si vel ante peccatum in primo homine habuimus, quod suo loco

discutietur. Certissime autem habituri sumus, cum, Deo miserante, obtinebimus quod oramus: *Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra*. Hoc nempe complebitur, quando id quod nunc cunctae passim rationali, ut iam dictum est, creaturae commune videtur, liberum scilicet a necessitate arbitrium, erit etiam in electis hominibus, - uti iam in sanctis est angelis -, et cautum a peccato, et tutum a miseria, *probantibus* tandem triplicis libertatis felici experientia, *quae sit bona voluntas Dei, ac beneplacens et perfecta*. Quod quia necdum est, sola interim plena integraque manet in hominibus libertas arbitrii. Nam libertas consilii ex parte tantum, et hoc in paucis spiritualibus, *qui carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis*, quatenus iam *non regnet peccatum in eorum mortali corpore*. Porro ut non regnet, libertas facit consilii; ut tamen non desit ex integro, captivitas est liberi arbitrii. *Cum autem venerit quod perfectum est*, tunc *evacuabitur quod ex parte est*; hoc est: cum plena fuerit libertas consilii, nulla iam erit captivitas arbitrii. Et hoc est quod quotidie petimus in oratione, cum dicimus Deo: *Adveniat regnum tuum*. Regnum hoc necdum ex toto pervenit in nos. Quotidie tamen paulatim adventat, sensimque in dies magis ac magis dilatatur terminos suos, in his dumtaxat, quorum per Dei adiutorium *interior homo renovatur de die in diem*. In quantum ergo regnum gratiae dilatatur, in tantum peccati potestas minuitur. In quantum vero minus est adhuc propter *corpus* mortis quod *aggravat animam*, et ob necessitatem *terrenae inhabitationis*, utique *deprimentis sensum multa cogitantem*, necesse habent etiam qui perfectiores in hac mortalitate videntur, confiteri et dicere: *In multis offendimus omnes*, et: *Si dixerimus qui peccatum non habemus, nosipsos seducimus, et veritas in nobis non est*. Quapropter *orant* et ipsi *sine intermissione*, dicentes: *Adveniat regnum tuum*. Quod non erit vel in ipsis consummatum, quousque *peccatum non solum non regnet in eorum mortali corpore*, sed nec sit omnino, nec esse possit in immortalis iam corpore.

V. 13. Iam de libertate complaciti in hoc *saeculo nequam* quid dicemus, ubi *vix sufficit diei malitia sua*, ubi *omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc*, *vanitati nimirum subiecta non volens*, ubi *vita hominis tentatio est super terram*, ubi viri quoque spirituales, qui *primitias Spiritus* iam acceperunt, *ingemiscunt* et *ipsi intra semetipsos, exspectantes redemptionem corporis sui*? Numquidnam inter ista locus ullus est huiusmodi libertati? Quid, inquam, liberum nostro relinquitur complacito, ubi totum occupare videtur miseria? Neque enim vel innocentia seu iustitia, quemadmodum a peccato, ita etiam a miseria tutae esse hic poterunt, ubi iustus exclamat: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* et item: *Factae sunt mihi lacrimae meae panes die ac nocte*; ubi noctes diesque in maerore continuantur, nullum profecto temporis spatium complacito vacuum relinquitur. Denique *qui volunt pie vivere in Christo*, ipsi magis *persecutionem patiuntur, quoniam iudicium a domo Dei incipit*, quod et praecipit: *A meis*, inquiens, *incipite*.

14. Sed etsi non virtus, vitium forte in tuto est, et aliqua interim ex parte frui potest complacito, cavere miseriam. Absit. Nam *qui laetantur, cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis*, tale est quod faciunt, quale cum rident phrenetici. Nulla autem verior miseria, quam falsa laetitia. Denique in tantum miseria est, quod videtur felicitas in hoc saeculo, ut Sapiens dicat: *Melius est ire ad domum luctus quam ad domum convivii*.

Quod nec corporis iucunditas sit sine miseria

Est quidem in bonis corporis nonnulla iucunditas, videlicet in edendo, bibendo, calefaciendo, ceterisque talibus fomentis vel tegumentis carnis. Sed numquid vel ista vacant aliquatenus a miseria? Bonus est panis, sed esurienti; potus delectat, sed sitientem; denique saturato cibus potusque iam nequaquam sunt grata, sed gravia. Tolle famem, et panem non curabis; tolle sitim, et limpidissimum fontem, ac si paludem, respicies. Similiter umbram non quaerit nisi aestuans, solem non curat nisi algens sive caligans. Alioquin nihil horum libebit, si non praecesserit urgens necessitas. Quae si perfecte tollatur e rebus, statim in taedium atque molestiam convertetur ipsa, quae videtur in his esse, iucunditas.

Concludit

Fatendum igitur et in hac parte, omne quod est praesentis vitae occupare miseriam, nisi quod in continuis tribulationibus graviorum laborum, leviores utique qualiscumque sunt consolatio, et dum forte pro tempore ac rerum eventibus vicissim sibi gravia leviaeque succedunt, minorum experientia, aliqua miseriae videtur interpolatio, ut cum aliquando, post experta plura gravissima, in minus forte molesta evaditur, felicitas putetur.

Quod libertate complaciti fruuntur qui in contemplatione eriguntur

15. An tamen fatendum est eos, qui per excessum contemplationis rapti quandoque in Spiritu, quantumcumque de supernae felicitatis dulcedine degustare sufficiunt, toties esse liberos a miseria, quoties sic excedunt? Hi plane, quod negandum non est, etiam in hac carne, raro licet raptimque complaciti libertate fruuntur, qui cum *Maria optimam partem elegerunt, quae non auferetur ab eis*. Qui enim iam tenent quod auferendum non est, experiuntur utique quod futurum est. Sed quod futurum est felicitas est; porro felicitas et miseria eodem tempore simul esse non possunt. Quoties igitur per Spiritum illam participant, toties istam non sentiunt. Itaque in hac vita soli contemplativi possunt utcumque frui libertate complaciti, et hoc ex parte, et parte satis modica, viceque rarissima.

Quod libertate consilii fruuntur iusti non modica ex parte

Porro libertate consilii fruuntur etiam quilibet iusti, ex parte quidem, sed non modica.

De libertate arbitrii

Ceterum libertas arbitrii, ut supra liquido apparuit, cunctis pariter ratione utentibus convenit, non minor, quantum in se est, in malis quam in bonis, tam plena in hoc saeculo quam et in futuro.

VI. 16. Sed et hoc aperte monstratum esse puto, quod haec ipsa tamen libertas tamdiu quodammodo captiva tenetur, quamdiu illam duae aliae libertates minime aut minus plene comitantur; nec aliunde noster ille defectus venit, de quo Apostolus: *Ut non quaecumque vultis, ait, illa faciatis*. Velle siquidem inest nobis ex libero arbitrio, non etiam posse quod volumus. Non dico velle bonum aut velle malum, sed velle tantum. Velle etenim bonum, profectus est; velle malum, defectus. Velle vero simpliciter, ipsum est quod vel proficit, vel deficit. Porro ipsum ut esset, creans gratia fecit; ut proficiat,

salvans gratia facit; ut deficiat, ipsum se deicit. Itaque liberum arbitrium nos facit volentes, gratia benevolos. Ex ipso nobis est velle, ex ipsa bonum velle. Quemadmodum namque aliud est timere simpliciter, aliud timere Deum, et aliud amare, aliud amare Deum, - timere quippe et amare, simpliciter quidem prolata, affectiones, cum additamento autem virtutes significant -, ita quoque aliud est velle, aliud velle bonum.

17. Simples namque affectiones insunt naturaliter nobis, tamquam ex nobis, additamenta ex gratia. Nec aliud profecto est, nisi quod gratia ordinat, quas donavit creatio, ut nil aliud sint virtutes nisi ordinatae affectiones. Scriptum est de quibusdam, quod *illic trepidassent timore, ubi non erat timor*: timor fuit, sed inordinatus. Ordinare illum volebat Dominus in discipulis, cum diceret: *Ostendam vobis quem timere debeatis*, et David: *Venite, ait, filii, audite me; timorem Domini docebo vos*. Item de amore inordinato arguebat homines qui dicebat: *Ego lux veni in hunc mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem*. Idcirco postulat sponsa in Canticis, dicens: *Ordinate in me caritatem*. Similiter quoque de inordinata voluntate arguebantur, quibus dicebatur: *Nescitis quid petatis*. Sed ad lineam rectitudinis edocti sunt distortam reducere voluntatem, cum audierunt: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Et tunc quidem verbo, sed postmodum etiam exemplo voluntatem ordinare docebat, cum *orans*, instante passione, ut *transferretur ab eo calix*, statim subiceret: *Verumtamen non quod ego volo, sed quod tu vis*. A Deo igitur velle, quomodo et timere, quomodo et amare, accepimus in conditione naturae, ut essemus aliqua creatura; velle autem bonum, quomodo et timere Deum, quomodo et amare Deum, accipimus in visitatione gratiae, ut simus Dei creatura.

Discrimen inter liberam et malam et bonam voluntatem

18. Creati quippe quodammodo nostri in liberam voluntatem, quasi Dei efficitur per bonam voluntatem. Porro bonam facit, qui liberam fecit, et ad hoc bonam, *ut simus aliquod initium creaturae eius*, quoniam expedit profecto nobis magis omnino non fuisse, quam nostros permanere. Nam qui voluerunt sui esse, utique *sicut dii, scientes bonum et malum*, facti sunt, non tantum iam sui, sed et diaboli. Itaque libera voluntas nos facit nostros, mala diaboli, bona Dei. Ad hoc pertinet quod dicitur: *Novit Dominus qui sunt eius*. Nam illis qui eius non sunt: *Amen dico vobis, inquit, nescio vos*. Dum ergo per malam voluntatem sumus diaboli, quodammodo interim non sumus Dei, sicut cum per bonam voluntatem efficitur Dei, desinimus iam esse diaboli. *Nemo siquidem potest duobus Dominis servire*. Ceterum sive Dei sumus, sive diaboli, non tamen similiter desinimus esse et nostri. Manet quippe utrobique libertas arbitrii, per quam maneat et causa meriti, quatenus merito vel puniamur mali, quod tamquam liberi ex propria voluntate efficitur, vel glorificemur boni, quod nisi aequae voluntarii esse non possumus. Sane diabolo nostra nos mancipat voluntas, non ipsius potestas; Deo subicit eius gratia, non nostra voluntas. Nostra quippe voluntas bona, quod fatendum est, a bono Deo creata, perfecta tamen non erit, quousque suo Creatori perfecte subiecta sit. Absit autem, ut ipsi sui ipsius perfectionem, Deo autem tantum creationem tribuamus, cum longe nimirum melius sit esse perfectam quam factam, et dictu ipso nefas videatur Deo quod minus, nobis quod excellentius sit attribuere. Sentiens denique Apostolus quid ex natura esset, quid ex gratia expectaret, aiebat: *Velle adiacet mihi, perficere non invenio*. Sciebat profecto, velle quidem sibi inesse ex libero arbitrio, sed, ut ipsum velle perfectum haberet, gratiam se habere necessariam. Si enim velle malum defectus

quidam est voluntatis, utique bonum velle profectus eiusdem erit, sufficere autem ad omne quod volumus bonum, ipsius perfectio.

19. Ut ergo velle nostrum, quod ex libero arbitrio habemus, perfectum habeamus, duplici gratiae munere indigemus, et vero videlicet sapere, quod est voluntatis ad bonum conversio, et pleno etiam posse, quod est eiusdem in bono confirmatio.

De bonae voluntatis perfectione, quod triplex in se habeat bonum

Porro perfecta conversio est ad bonum, ut nil libeat nisi quod deceat vel liceat, perfecta in bono confirmatio, ut nil desit iam quod libeat. Tunc demum perfecta erit voluntas, cum plene fuerit bona, et bene plena. Habet siquidem duplex in se bonum ab initio sui: unum quidem generale ex sola creatione, quod a bono scilicet Deo non potuit creari nisi bona, secundum quod *vidit Deus cuncta quae fecerat, et erant valde bonam*; alterum speciale ex libertate arbitrii, in qua ad imaginem utique ipsius, qui creavit, est condita. Quod si his duobus bonis accedat et tertium, conversio ad Creatorem, reputabitur non immerito perfecte bona: bona nimirum in universitate, melior in suo genere, optima ex sui ordinatione. Est autem ordinatio, omnimoda conversio voluntatis ad Deum, et ex tota se voluntaria devotaque subiectio. Huic vero tam perfectae iustitiae debetur, immo iungitur, gloriae plenitudo, quia sic se comitantur duo ista, ut nec iustitiae possit haberi perfectio, nisi in plena gloria, nec gloriae plenitudo, absque perfecta iustitia. Merito denique talis iustitia non erit sine gloria, cum gloria vera non sit, nisi de tali iustitia. Unde recte dicitur: *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.*

20. Haec autem sunt illa duo quae supra nominavimus, verum sapere et plenum posse, ut sapere ad iustitiam, posse referatur ad gloriam. Sed «verum» et «plenum» addita sunt, alterum ad distinctionem sapientiae carnis, quae mors est, itemque *sapientiae mundi*, quae *stultitia est apud Deum*, qua *sapientes sunt apud semetipsos homines, sapientes, inquam, ut faciant mala*, alterum ad illorum differentiam, de quibus dicitur: *Potentes potenter tormenta patientur*. Nam verum sapere aut plenum posse omnino non inveniuntur, nisi ubi libero arbitrio iam illa duo coniuncta sunt, quae item superius memoravimus, liberum videlicet consilium liberumque complacitum. Solum profecto dixerim vere sapientem pleneque potentem, cui iam non tantum velle adiacet ex libero arbitrio, sed ex reliquis quoque duobus invenit et perficere, dum nec velle valeat quod malum sit, nec carere quod velit, quorum alterum est ex libertate consilii, verum sapere, alterum ex libertate complaciti, plenum posse. Sed quis talis ac tantus est in hominibus, qui in hoc gloriatur? Aut ubi, aut quando istud obtinetur? Numquidnam in hoc saeculo? Sed si quis esset eiusmodi, maior esset Paulo, qui confitetur dicens: *Perficere autem non invenio*. Numquid Adam in paradiso? Sed si habuisset, numquam exsul esset a paradiso.

Utrum Adam in paradiso trinam hanc libertatem habuerit

VII. 21. Locus est pervidendi quod supra distulimus, utrum scilicet totas tres illas quas diximus libertates, id est, arbitrii, consilii, complaciti, vel, aliis nominibus, a necessitate, a peccato, a miseria, primi homines in paradiso habuerint, an tantum duas, an unam solummodo. Et de prima quidem nulla iam quaestio est, si meminerimus quam aperte et iustis eam, et peccatoribus inesse aequaliter, ratio superior edocuerit. De duabus reliquis

quaeritur non immerito, an unquam eas Adam habuerit, aut ambas, aut vel unam. Nam si nullam habuit, quid amisit? Arbitrii utique libertatem, tam post peccatum quam ante, semper tenuit inconcussam. Si ergo nil amisit, quid ei obfuit eiectum fuisse de paradiso? Quod si unam quamlibet illarum habuit, quomodo amisit? Nam certum est quia ex quo peccavit, nec a peccato prorsus, nec a miseria, manens in corpore, liber fuit. Ceterum nullatenus, quamcumque illarum semel acceperit, amittere potuit. Alioquin perfectum nec sapere, nec posse, iuxta quod quidem duo haec superius definita sunt, habuisse convincitur, qui nimirum et velle potuit quod non debuit, et recipere quod noluit. An dicendus est aliquo quidem modo illas habuisse, sed, quia non plenarie, potuisse amittere?

Quod unaquaeque duarum libertatum duos in se habeat gradus

Habet siquidem unaquaeque illarum duos gradus, superiorem et inferiorem. Superior libertas consilii est non posse peccare, inferior posse non peccare. Item superior libertas complaciti non posse turbari, inferior posse non turbari. Itaque inferiorem utriusque libertatis gradum simul cum plena libertate arbitrii homo in sui conditione accepit, et de utroque corrui cum peccavit. Corruit autem de posse non peccare in non posse non peccare, amissa ex toto consilii libertate. Itemque de posse non turbari in non posse non turbari, amissa ex toto complaciti libertate. Sola remansit ad poenam libertas arbitrii, per quam utique ceteras amisit; ipsam tamen amittere non potuit. Per propriam quippe voluntatem *servus factus peccati*, merito perdidit libertatem consilii. Porro per peccatum factus debitor mortis, quomodo iam retinere valebat libertatem complaciti?

22. De tribus ergo libertatibus quas acceperat, abutendo illa quae dicitur arbitrii, reliquis sese privavit. In eo autem abusus est, quod illam cum accepisset ad gloriam, convertit sibi in contumeliam, iuxta testimonium Scripturae dicentis: *Homo, cum in honore esset, non intellexit; comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis*. Soli inter animantia datum est homini potuisse peccare, ob praerogativam liberi arbitrii. Datum est autem, non ut perinde peccaret, sed ut gloriosior appareret si non peccaret, cum peccare posset. Quid namque gloriosius ei esse poterat, quam si de ipso diceretur quod Scriptura perhibet, dicens: *Quis est hic, et laudabimus eum?* Unde ita laudandus? *Fecit enim mirabilia in vita sua. Quae? Qui potuit transgredi, inquit, et non est transgressus, facere mala, et non fecit*. Hunc ergo honorem quamdiu absque peccato fuit, servavit; amisit, cum peccavit. Peccavit autem, quia liberum ei fuit, nec aliunde profecto liberum, nisi ex libertate arbitrii, de qua utique inerat ei possibilitas peccandi. Nec fuit tamen culpa dantis, sed abutentis, qui ipsam videlicet facultatem convertit in usum peccandi, quam acceperat ad gloriam non peccandi. Nam etsi peccavit ex posse quod accepit, non tamen quia potuit, sed quia voluit. Nec enim praevaricante diabolo et angelis eius, etiam alii praevaricati sunt: non quia non potuerunt, sed quia noluerunt.

23. Peccantis igitur lapsus, non dono adscribendus est potestatis, sed vitio voluntatis. Lapsus tamen ex voluntate non aequae ex voluntate resurgere iam liberum habet, quia etsi datum fuit voluntati posse *stare ne caderet*, non tamen resurgere si caderet. Non enim tam facile quis valet exire de fovea, quam facile in eam labi. Cecidit sola voluntate homo in foveam peccati; sed non ex voluntate sufficit et posse resurgere, cum iam et si velit, non possit non peccare.

VIII. 24. Quid ergo? Perit liberum arbitrium, quoniam non potest non peccare? Nequaquam; sed liberum perdidit consilium, per quod prius habuit posse non peccare, quomodo et quod iam non valet utique non turbari, inde misero accidit, quod complaciti quoque libertatem amiserit, per quam et ante habuit posse non turbari.

Quod quamvis homo non peccare non possit, tamen liberum arbitrium non amisit

Manet ergo, etiam post peccatum, liberum arbitrium, etsi miserum, tamen integrum. Et quod se per se homo non sufficit excutere a peccato sive miseria, non liberi arbitrii signat destructionem, sed duarum reliquarum libertatum privationem. Neque enim ad liberum arbitrium, quantum in se est, pertinet, aut aliquando pertinuit, posse vel sapere, sed tantum velie: nec potentem facit creaturam, nec sapientem, sed tantum volentem. Non ergo si potens aut sapiens, sed tantum si volens esse desierit, liberum arbitrium amisisse putanda erit. Ubi enim non est voluntas, nec libertas. Non dico si velle bonum, sed si velle omnino creatura desierit, fatendum sine contradictione, ubi non iam ex voluntate bonitas, sed ipsa ex toto voluntas perit, etiam liberum deperire arbitrium. Quod si velle bonum tantum non poterit, signum est quod ei desit liberum, non arbitrium, sed consilium. Si autem non quidem velle, sed ad id quod iam vult bonum, ei posse defuerit, noverit sibi deesse liberum complacitum, non liberum periisse arbitrium. Si ergo liberum arbitrium ita ubique sequitur voluntatem, ut nisi illa penitus esse desinat, isto non careat, voluntas vero sicut in bono, ita etiam in malo aequae perdurat, aequae profecto et liberum arbitrium tam in malo quam in bono integrum perseverat. Et quomodo voluntas etiam posita in miseria non desinit esse voluntas, sed dicitur et est misera voluntas, sicut et beata voluntas, ita nec liberum arbitrium destruere sive, quantum in se est, aliquatenus imminuere poterit quaecumque adversitas vel necessitas.

25. Sed licet ubique pariter sine sui diminutione perduret, non tamen pariter sicut de bono potuit per se in malum corrui, ita quoque per se de malo in bonum poterit respirare. Et quid mirum si iacens non valet per se resurgere, quod stans in aliquod melius nullo suo conatu valebat proficere? Denique dum adhuc duas alias libertates ex aliqua parte secum haberet, non potuit de inferioribus illarum gradibus ad superiores ascendere, hoc est de posse non peccare et de posse non turbari ad non posse peccare et non posse turbari. Quod si libertatibus illis etiam utcumque adiutum, non praevaluit tamen de bono se in melius extendere, quanto minus eisdem prorsus destitutum, de malo iam in id, quod fuit bonum, poterit per seipsum emergere?

26. Habet igitur homo necessarium *Dei virtutem et Dei sapientiam Christum*, qui ex eo quod sapientia est, verum ei sapere reinfundat in restorationem liberi consilii, et ex eo quod virtus est, plenum posse restituat in reparationem liberi complaciti, quatenus ex altero perfecte bonus, peccatum iam nesciat, ex altero plene beatus, adversum nil sentiat. Sed sane ista perfectio in futura vita exspectetur, quando utraque nunc amissa libertas, libero arbitrio plenarie restaurabitur, non quomodo iusto cuius in hoc saeculo, quantumcumque perfecto, non quomodo vel ipsis primis hominibus datum fuit eas habere in paradiso, sed sicut iam nunc angeli possident in caelo. Interim vero sufficiat, in hoc *corpore mortis* atque in hoc *saeculo nequam*, ex libertate quidem consilii peccato non oboedire in concupiscentia, ex libertate autem complaciti adversa non formidare pro iustitia. Est autem in hac carne peccati et in hac diei malitia non mediocre sapere, peccato, etsi non ex toto carere, certe non consentire; et est posse non parvum, adversa,

etsi necdum omnino feliciter non sentire, viriliter tamen pro veritate contemnere.

27. Discendum sane hic interim nobis est ex libertate consilii iam libertate arbitrii non abuti, ut plene quandoque frui possimus libertate complaciti. Sic profecto Dei in nobis reparamus imaginem, sic antiquo honori illi capessendo, quem per peccatum amisimus, per gratiam praeparatur. Et beatus qui de se audire merebitur: *Quis est hic, et laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua: Qui potuit transgredi, et non est transgressus, facere mala, et non fecit.*

In tribus de quibus loquitur libertatibus ostendit imaginem et similitudinem Conditoris contineri

IX. 28. Puto autem in his tribus libertatibus ipsam, *ad* quam conditi sumus, Conditoris *imaginem* atque *similitudinem* contineri, et imaginem quidem in libertate arbitrii, in reliquis autem duabus bipertitam quamdam consignari similitudinem. Hinc est fortassis, quod solum liberum arbitrium sui omnino defectum seu diminutionem non patitur, quod in ipso potissimum aeternae et incommutabilis divinitatis substantiva quaedam imago impressa videatur.

Simile aeternitati liberum dicit arbitrium

Nam etsi habuerit initium, nescit tamen occasum, nec de iustitia vel gloria capit augmentum, nec de peccato sive miseria detrimentum. Quid aeternitati similis, quod non sit aeternitas? Porro in aliis duabus libertatibus, quoniam non solum ex parte minui, sed et ex toto amitti possunt, accidentaliter quaedam magis similitudo sapientiae atque potentiae divinae, imagini superducta cognoscitur. Denique et amisimus illas per culpam, et per gratiam recuperavimus; et quotidie alii quidem plus, alii minus, aut in ipsis proficimus, aut ab ipsis deficimus. Possunt etiam sic amitti, ut iam non valeant recuperari; possunt et ita possideri, ut nec amitti queant aliquo modo, nec minui.

29. Huius bipertitae similitudinis sapientiae et potentiae Dei, non quidem gradu summo, sed qui ipsi tamen esset proximior, homo in paradiso conditus est. Quid enim vicinius ad non posse peccare vel turbari, - in quo utique iam sanctos angelos stare et Deum semper esse dubium non est -, quam posse et non peccare, et non turbari, in quo homo profecto creatus est? A quo illo per peccatum, immo nobis in illo et cum illo corrudentibus, rursus per gratiam, non quidem ipsum, sed pro ipso quemdam inferiorem gradum recepimus. Neque enim hic possumus penitus esse sine peccato seu miseria: possumus tamen, gratia iuvante, nec peccato superari, nec miseria. Quamquam tamen Scriptura loquatur: *Omnis qui natus est ex Deo, non peccat*; sed hoc dictum est de praedestinitis ad vitam: non quod omnino non peccent, sed quod peccatum ipsis non imputetur, quod vel punitur condigna poenitentia, vel in caritate absconditur. *Caritas* quippe *cooperit multitudinem peccatorum*, et: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*, et: *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum.*

Rationalium creaturarum gradus pulchre discernit

Divinae igitur similitudinis summum gradum summi angeli tenent, nos infimum; Adam tenuit medium, porro daemones nullum. Supernis nempe spiritibus datum est sine

peccato et miseria perdurare, Adae autem absque his quidem esse, sed non etiam permanere, nobis vero ne esse quidem absque his, sed ipsis tantum non cedere. Ceterum diabolus et membra eius, sicut numquam volunt reluctari peccato, sic numquam possunt poenam declinare peccati.

Liberum consilium liberumque complacitum similitudini, porro liberum arbitrium eius imagini deputat

30. Cum ergo duae istae libertates, consilii scilicet atque complaciti, per quas rationali creaturae vera sapientia et potentia ministratur, ita Deo, prout vult, dispensante, quibusque pro causis, locis, temporibus, varientur, quatenus in terris modice, in caelestibus plenarie, mediocriter in paradiso, apud inferos nullatenus habeantur, libertas vero arbitrii de ipso, quo condita est, statu aliquatenus non mutetur, sed aequaliter semper, quantum in se est, a caelis, terris, inferis possideatur, merito illae similitudini, haec imagini deputantur. Et quidem apud inferos, quod utraque libertas perierit, illae scilicet quae ad similitudinem pertinere dicuntur, Scripturarum testatur auctoritas. Nam verum illic sapere, quod utique de consilii libertate concipitur, omnino non esse, locus ille manifestat, ubi legitur: *Quodcumque potest manus tua constanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec sapientia est apud inferos, quo tu properas.* Porro de potentia, quae per libertatem complaciti datur, Evangelium sic loquitur: *Ligatis manibus ac pedibus, proicite eum in tenebras exteriores.* Quid nempe est manuum pedumque ligatio, nisi omnimoda potestatis ablatio?

Quod voluntas mala in tormentis etiam perseveret, nolendo se puniri, quod iustum est

31. Sed dicit aliquis: «Quomodo non est ibi aliquod sapere, ubi mala quae tolerantur, cogunt paenitere malorum quae facta sunt? Numquid aut in tormentis quispiam non paenitere, aut paenitere mali, non esse sapere potest?» Hoc autem recte opponeretur, si opus tantum peccati, et non etiam voluntas mala puniretur. Nulli quippe dubium est, quod nemo in tormentis positus actum iterare peccati delectetur. Verumtamen si voluntas etiam in tormentis mala perdurat, quid ponderis habet operis abnegatio, ut ideo sapere quis putetur, quod iam in mediis flammis luxuriari non libeat? Denique *in malevolam animam non introibit sapientia.* Unde autem probabimus quod mala et in poenis voluntas perseveret? Certe, ut cetera omittam, nollent omnino puniri. Iustum est autem puniri, qui punienda gesserunt. Nolunt igitur quod iustum est. Sed qui non vult quod iustum est, iusta eius voluntas non est. Eo ergo iniusta, ac per hoc et mala est voluntas, quo iustitiae non concordat. Duo sunt quae iniustam comprobant voluntatem, vel cum peccare, vel cum impune peccasse libet. Quibus ergo peccare libuit quamdiu licuit, et cum iam non possunt, inultum manere volunt quod peccaverunt, quid in hoc verae sapientiae, quid bonae voluntatis apparet? Sed esto, paenitet eos peccasse: numquid non tamen, si optio detur, malint adhuc peccare, quam poenam sustinere peccati? Et tamen illud iniquum est, hoc iustum. Quando vero voluntas bona magis quod iniquum, quam quod iustum est, eligeret? Ceterum non vere paenitent, qui non tam dolent se sibi vixisse, quam hoc ipsum iam non posse. Denique foris ostenditur quid intus agatur. Nam quamdiu corpus vivit in fiamma, tamdiu constat in malitia persistere voluntatem. Itaque de similitudine, quae in consilii et item complaciti libertate continetur, apud inferos penitus nihil est nec esse potest, imagine tamen etiam illic per liberum arbitrium immobili permanente.

X. 32. Sed neque in hoc saeculo acque inveniri uspiam posset similitudo, sed adhuc hic foeda et deformis iacuisset imago, si non evangelica illa mulier lucernam accenderet, id est Sapientia in carne appareret, everteret domum, videlicet vitiorum, drachmam suam requireret quam perdiderat, hoc est imaginem suam, quae nativo spoliata decore, sub pelle peccati sordens, tamquam in pulvere latitabat, inventam tergeret et tolleret de regione dissimilitudinis, pristinamque in speciem reformatam, *similem faceret illam in gloria sanctorum*, immo sibi ipsi per omnia redderet quandoque conformem, cum illud Scripturae videlicet impleteretur: *Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Et revera cui potius id operis congruebat, quam Dei Filio, qui *cum sit splendor et figura substantiae Patris, portans verbo* universa, ex utroque facile munitus apparuit, et unde reformaret deformem, et unde debilem confortaret, dum et de splendore figurae, fugans tenebras peccatorum, redderet sapientem, et ex virtute verbi contra tyrannidem daemonum potentem efficeret?

33. Venit ergo ipsa forma, cui conformandum erat liberum arbitrium, quia ut pristinam reciperet formam, ex illa erat reformandum, ex qua fuerat et formatum. Forma autem, sapientia est, conformatio, ut faciat imago in corpore, quod forma facit in orbe. Porro illa *attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Attingit a fine usque ad finem*, hoc est *a summo caelo usque ad inferiores partes terrae*, a maximo angelo usque ad minimum vermiculum. *Attingit autem fortiter*, non quidem mobili discursione, vel locali diffusionem, vel subiectae creaturae tantum officiali administratione, sed substantiali quadam et ubique praesenti fortitudine, qua utique universa potentissime movet, ordinat, administrat. Et haec omnia nulla sui cogitur facere necessitate. Nec enim aliqua in his laborat difficultate, sed *disponit omnia suaviter* placida voluntate. Vel certe *attingit a fine usque ad finem*, hoc est ab ortu creaturae usque ad finem destinatum a Creatore, sive in quem urget natura, sive quem accelerat causa, sive quem concedit gratia. *Attingit' fortiter*, dum nil horum evenit, quod non, *prout vult*, potenti praeordinet providentia.

34. Sic ergo et liberum arbitrium suo conetur praeesse corpori, ut praeest sapientia orbi, *attingens* et ipsum *a fine usque ad finem fortiter*, imperans scilicet singulis sensibus et artubus tam potenter, quatenus non sinat *regnare peccatum in suo mortali corpore, nec membra sua det arma iniquitati, sed exhibeat servire iustitiae*. Et ita iam non erit homo *servus peccati*, cum peccatum non fecerit, a quo utique liberatus, iam libertatem recuperare consilii, iam suam vindicare incipiet dignitatem, dum divinae in se imagini condignam vestierit similitudinem, immo antiquam reparaverit venustatem. Curet autem haec agere non minus suaviter quam fortiter, hoc est *non ex tristitia aut ex necessitate*, quod est *initium*, non plenitudo *sapientiae*, sed prompta et alacri voluntate, quod facit acceptum sacrificium, quoniam *bilarem datorem diligit Deus*. Sicque per omnia imitabitur sapientiam, dum et vitiis resistet fortiter, et in conscientia requiescet suaviter.

35. Verum cuius ad talia provocamur exemplo, indigemus et adiutorio, quo ipsi videlicet per ipsam conformemur, atque in *eandem imaginem transformemur a claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu*. Ergo si a Domini Spiritu, iam non a libero arbitrio. Nemo proinde putet ideo dictum liberum arbitrium, quod aequa inter bonum et malum potestate vel facilitate versetur, cum cadere quidem per se potuerit, non autem resurgere, nisi per Domini Spiritum. Alioquin nec Deus, nec angeli sancti,

cum ita sint boni, ut non possint esse et mali, nec praevaricatores item angeli, cum ita sint mali, ut iam non valeant esse beni, liberi arbitrii esse dicentur. Sed et nos illud post resurrectionem amissuri sumus, quando utique inseparabiliter alii bonis, alii malis admixti fuerimus.

Quod nec Deus, nec diabolus libero arbitrio careat

Ceterum nec Deus caret libero arbitrio, nec diabolus, quoniam quod ille esse non potest malus, non infirma facit necessitas, sed firma in bono voluntas, et voluntaria firmitas; quodque is non valet in bonum respirare, non aliena facit violenta oppressio, sed sua ipsius in malo obstinata voluntas ac voluntaria obstinatio. Nunc igitur ex eo potius liberum dicitur arbitrium, quod sive in bono, sive in malo, aequae liberam faciat voluntatem, cum nec bonus quispiam, nec item malus dici debeat aut esse valeat, nisi volens. Tali iam ratione non incongrue dicitur ad bonum se et ad malum habere aequaliter, quod utrobique videlicet par sit ei, non quidem in electione facilitas, sed in voluntate libertas.

XI. 36. Hac sane dignitatis divinae, ut dictum est, praerogativa rationalem singulariter creaturam Conditor insignivit, quod quemadmodum ipse sui iuris erat suaeque ipsius voluntatis, non necessitatis erat quod bonus erat, ita et illa quoque sui quodammodo iuris in hac parte existeret, quatenus non nisi sua voluntate, aut mala fieret et iuste damnaretur, aut bona maneret et merito salvaretur. Non quod ei propria sufficere posset voluntas ad salutem, sed quod eam nullatenus sine sua voluntate consequeretur. Nemo quippe salvatur invitus. *Quod Deus neminem iudicat salute dignum, nisi quem invenerit voluntarium* Nam quod legitur in Evangelio: *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum*, item in alio loco: *Compelle intrare*, nihil impedit, quia profecto quantoscumque trahere vel compellere videatur ad salutem benignus Pater *qui omnes vult salvos fieri*, nullum tamen iudicat salute dignum, quem ante non probaverit voluntarium. Hoc quippe intendit, cum terret aut percutit, ut faciat voluntarios, non salvet invitos, quatenus dum de malo in bonum mutat voluntatem, transferat, non auferat libertatem. Quamquam tamen non semper inviti trahimur: nec enim, caecus aut fessus contristatur cum trahitur. Et Paulus *ad manus tractus est Damascum*, utique non invitus. Trahi denique spiritualiter volebat, quae et hoc ipsum magnopere flagitabat in Canticis: *Trahe me, ait, post te; in odorem unguentorum tuorum currimus.*

37. Deinde quod e regione scriptum est: *Unusquisque tentatur a propria concupiscentia abstractus et illectus*, et illud: *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem*, et item illud Apostoli: *Invenio aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae et captivum me ducentem in legem peccati, quae est in membris meis*, haec omnia putari possunt cogere voluntatem et praeripere libertatem, At vero quantislibet quis intus forisve tentationibus urgeatur, libera profecto semper, quantum ad arbitrium spectat, voluntas erit: libere quippe de suo nihilominus consensu iudicabit. Quantum autem pertinet ad consilium sive complacitum, carnis interim concupiscentia vitaeque miseria reluctante, minus quidem se liberam sentit, sed prorsus non malam, dum malo non consentit.

Apostoli sententia conquerentis captivum se trahi in lege peccati

Denique Paulus, qui captivum se in legem trahi peccati conqueritur, haud dubium quin ex minus plena libertate consilii, consensum tamen sanum atque in bono quoque iam ex magna parte se habere liberum gloriatur: *Iam non ego*, inquiens, *operor illud*. Unde hoc confidis, o Paule? Quoniam *consentio*, ait, *legi Dei, quoniam bona est*, et rursum: *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem*. Oculo existente simplici, totum corpus lucidum esse praesumit. Sano consensu tractum licet peccato, vel captivum miseria, liberum se in bono profiteri non dubitat. Unde et fidens generaliter infert: *Nihil ergo damnationis est his qui sunt in Christo Iesu*.

XII. 38. Sed videamus de his, qui poenarum mortisve timore fidem verbotenus negare compulsi sunt, ne forte iuxta hanc assertionem, aut culpa non fuerit, quod vel voce negarunt, aut cogi in culpam et voluntas potuerit, ut vellet videlicet homo quod eum et nolle constiterit, et perierit liberum arbitrium. Quod quia impossibile erat, - velle quippe et nolle idem eodem tempore non poterat -, quaeritur unde malum nequaquam volentibus malum debuit imputari. Neque enim tale est hoc, quale originale peccatum, quo non solum non consentiens, verum plerumque et nesciens, alia ratione constringitur necdum renatus baptisate. Exempli causa, veniat in medium Apostolus Petrus. Ipse quippe visus est negare veritatem contra propriam voluntatem: siquidem aut negare, aut mori necesse erat. Mori timens, negavit. Negare nolebat, sed magis nolebat mori. Itaque invitus quidem, sed negavit tamen, ne moreretur. Quod si lingua et non voluntate loqui homo compulsus est quod nolebat, non tamen velle aliud quam volebat. Lingua mota est contra voluntatem; sed numquid et mutata voluntas? Quid enim volebat? Prorsus quod erat, Christi esse discipulus. Quid loquebatur? *Non novi hominem*. Cur ita? Mortem volebat evadere. Sed quid istud criminis fuit?

Culpabilem dicit Petri voluntatem, qua mentiri quam mori maluit

Duas Apostoli tenemus voluntates: unam, qua voluit non mori, penitus inculpabilem; alteram, et multum laudabilem, qua sibi complacebat quod esset christianus. In quo ergo culpabitur? An in eo quod mentiri quam mori maluit? Haec plane voluntas reprehensione digna fuit, qua corporis magis quam animae voluit servare vitam. *Os nempe quod mentitur, occidit animam*. Et peccavit ergo, et non absque consensu propriae voluntatis, infirmae quidem et miserae, sed plane liberae. Peccavit autem, non spernendo aut odiendo Christum, sed se nimis amando. Nec in hunc perversum amorem sui, voluntatem metus ille subitus compulit, sed esse convicit. Iam tunc procul dubio talis erat, sed nesciebat, quando ab illo quem latere non poterat, audivit: *Priusquam gallus cantet, ter me negabis*. Illa itaque voluntatis infirmitas per incussum timorem nota, non orta, notum fecit quatenus se, quatenus Christum amaverit: notum autem non Christo, sed Petro; nam Christus et ante *sciebat quid esset in homine*. Quatenus ergo Christum diligebat, vim prorsus, quod negandum non est, passa est illa voluntas ut contra se loqueretur; quatenus vero se, voluntarie procul dubio consensit, ut pro se loqueretur. Si Christum non amasset, non negasset invitus; verum si se amplius non amasset, non negasset aliquatenus. Fatendum igitur hominem fuisse compulsum, voluntatem propriam etsi non mutare, occultare tamen: compulsum, inquam, non quidem recedere ab amore Dei, cedere tamen aliquantulum amore sui.

39. Quid ergo? Forte dissoluta est tota superior assertio de libertate voluntatis, quia nimirum inventa est cogi potuisse voluntas? Est plane, sed si cogi ab alio potuit quam a

seipsa. Quod si sese ipsa coegit, compulsa et compellens, ubi amittere, ibi et recipere visa est libertatem. Vim quippe, quam ipsa sibi intulit, a se pertulit.

Non compulsus consensisse Petrum dicit propriae voluntati, illi dumtaxat qua mori timuit

Porro quod a se voluntas pertulit, ex voluntate fuit. Quod ex voluntate fuit, iam non ex necessitate, sed voluntarium fuit. Si autem voluntarium, et liberum. Quem sua denique ad negandum voluntas compulit, compulsus est quia voluit: immo non compulsus est, sed consensit, et non alienae potentiae, sed propriae voluntati, illi utique, qua mortem omnimodis evadere voluit. Alioquin quando vox mulierculae linguam sacram in verba formare nefanda valuisset, si non linguae domina voluntas annuisset? Denique cum se a sui postmodum nimio illo temperavit amore, et Christum coepit, ut debuit, *toto corde, tota anima, tota virtute diligere*, nullis iam valuit minis vel poenis extorqueri aliquatenus voluntati dare linguam arma iniquitati, sed potius audacter accommodans veritati: *Oboedire, inquit, oportet magis Deo quam hominibus.*

De gemina compulsione contra liberam voluntatem, passiva videlicet et activa

40. Est sane gemina compulsio, secundum quod aut pati aliquid, aut agere contra propriam cogimur voluntatem. Quarum passiva quidem, - sic enim prior illa recte nominatur -, potest nonnumquam fieri absque consensu voluntario patientis, sed activa numquam. Proinde malum quod fit in nos, sive de nobis, non est imputandum nobis, si tamen invitis. Ceterum quod fit et a nobis, iam non sine culpa est voluntatis. Velle plane convincimur, quod non fieret, si nollemus. Est ergo compulsio quaedam etiam activa; sed non habet excusationem, cum sit et voluntaria. Cogebatur christianus negare Christum, et quidem dolens, non tamen nisi volens. Volebat nimis gladium vitare ferientis, atque illa talis voluntas intus praesidens os aperiebat, non gladius qui foris apparebat. Porro talem esse illam voluntatem convincebat gladius, non cogebat. Ipsa igitur se in culpam, non gladius impellebat. Denique in quibus sana erat voluntas, occidi poterant, flecti nequibant. Hoc est quod eis praedictum fuerat: *Facient in vos quaecumque voluerint*, sed in membra, non corda. Non vos facietis quae voluerint, sed ipsi facient; vos patiemini. Membra cruciabunt, sed voluntatem non mutabunt: saevient in carnem, *animae autem non habebunt quid faciant*. Sit licet corpus patientis in potestate torquentis, sed voluntas est libera. Infirmas si fuerit, saeviendo cognoscent; non esse cogent, si non fuerit. Sane infirmitas eius a seipsa est, sanitas non a se, sed a Domini Spiritu. Sanatur autem, cum renovatur.

41. Porro renovatur cum, quemadmodum docet Apostolus, *speculando gloriam Dei, in eandem imaginem transformatur a claritate in claritatem*, hoc est *de virtute in virtutem, tamquam a Domini Spiritu. Inter carnem et spiritum medium fore liberum arbitrium* Inter quem utique divinum Spiritum et carnis appetitum, tenet medium quemdam locum id quod dicitur in homine liberum arbitrium, id est humana voluntas, et tamquam in devexo montis latere admodum ardui inter utrumque pendens, ita in appetitu *infirmatur per carnem*, ut nisi sedulo *Spiritus adiuvet infirmitatem* eius per gratiam, non solum non valeat *iustitiae*, quae est, iuxta Prophetam, *sicut montes Dei, ascendendo de virtute in virtutem*, apprehendere culmen, sed etiam de vitio semper in vitium suo ipsius pondere devoluta ruat in praecipitium, praegravata nimirum non solum

lege peccati originaliter membris insita, verum et consuetudine terrenae inhabitationis usualiter affectionibus inolita. Quod humanae voluntatis videlicet utrumque gravamen uno breviter versiculo Scriptura commemorat, dicens: *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem*. Et haec duo huius mortalitatis mala, sicut non nocent, sed exercent non consentientes, sic non excusant, sed damnant consentientes, ut nec salus, nec damnatio ulla ratione sine praecedenti consensu voluntario possit haberi, ne qua forte ex parte praescribi videatur libertati arbitrii.

XIII. 42. Quamobrem id quod in creatura dicitur liberum arbitrium, aut iuste profecto damnatur, dum ei ad peccatum nulla vi praeiudicetur extrinseca, aut misericorditer salvatur, cui ad iustitiam nulla sufficit sua. Sane in his omnibus cogitet lector originalis peccati prorsus excipi rationem. De cetero, libero arbitrio nec extra ipsum quaeratur damnationis causa, quod iam non damnat nisi propria culpa, nec ab ipso salutis merita, quod sola salvat misericordia, cuius quippe conatus ad bonum, et cassi sunt, si a gratia non adiuventur, et nulli, si non excitentur. Ceterum, *In malum*, dicente Scriptura, *proni sunt sensus et cogitationes hominis*. Proinde non ei a se, ut dictum est, sed *desursum* potius a *Patre luminum descendere* merita putentur, si tamen inter *data optima et dona perfecta*, ipsa merito per quae salus aeterna conquiritur, deputentur.

Quod Deus dona sua in merita divisit et praemia

43. *Deus* namque *rex noster ante saecula*, cum *operatus est salutem in medio terrae*, *dona* sua quae *dedit hominibus*, in merita divisit et praemia, ut et praesentia per liberam possessionem nostra interim fierent merita, et futura per gratuitam sponsonem exspectaremus, immo expeteremus ut debita. Utraque Paulus commemorans: *Habetis*, inquit, *fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam*, item: *Et nos ipsi*, ait, *primitias Spiritus habentes, ingemiscimus, adoptionem exspectantes filiorum Dei*, primitias Spiritus vocans sanctificationem, id est virtutes, quibus in praesentiarum sanctificamur a Spiritu, ut merito consequamur adoptionem. Rursum in Evangelio eadem saeculo abrenuntianti promittuntur, ubi dicitur: *Centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit*. Itaque non liberi arbitrii, sed *Domini est salus*; immo ipse salus, ipse et via est ad salutem, qui ait: *Salus populi ego sum*, qui item perhibet: *Ego sum via*. Se fecit viam, qui et salus erat et vita, *ut non gloriatur omnis caro*. Si igitur bona viae sunt merita, sicut et patriae salus et vita, et verum est quod ait David: *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*, illum videlicet unum de quo item dicitur: *Nemo bonus, nisi solus Deus*, Dei sunt procul dubio munera tam nostra opera quam eius praemia, et qui se fecit debitorem in illis, fecit et nos promeritores ex his. Ad quae tamen condenda merita dignatur sibi adhibere creaturarum ministeria, non quibus egeat, sed quibus per hoc vel de quibus prosit.

De triplici operatione Dei, prima scilicet per quam et sine qua, secunda contra quam, tertia cum qua operatur

44. Operatur ergo illorum salutem, *quorum nomina sunt in libro vitae*, aliquando per creaturam sine ipsa, aliquando per creaturam contra ipsam, aliquando per creaturam cum ipsa. Multa profecto fiunt hominibus salubria per insensibilem, et item per irrationalem creaturam, quae idcirco dixi fieri sine ipsa, quod non queat, intellectu

carens, esse vel conscia. Multa quoque multorum saluti utilia facit Deus per malos, sive homines, sive angelos, sed quoniam invitos, ideo contra ipsos. Nam dum nocere cupientes iuvant, quantum aliis valet utilis actio, tantum ipsis perversa nocet intentio. Porro per quos et cum quibus operatur Deus, boni sunt angeli vel homines, qui quod vult Deus, et agunt pariter, et volunt. Qui enim bono, quod opere complent, voluntate consentiunt, opus omnino quod per eos Deus explicat, ipsis communicat. Unde Paulus, cum bona plurima, quae Deus per ipsum fecerat, enarrasset: *Non autem ego, ait, sed gratia Dei mecum*. Potuit dicere «per me», sed quia minus erat, maluit dicere *mecum* praesumens se non solum operis esse ministrum per effectum, sed et operantis quodammodo socium per consensum.

45. Videamus secundum triplicem Dei operationem, quam posuimus, quid creatura quaeque pro suo ministerio mereatur. Et illa quidem, per quam et sine qua fit quod fit, quid mereri potest? Quid illa contra quam fit, nisi iram? Quid et cum qua fit, nisi gratiam?

Quid unaquaeque creatura mereatur

In prima itaque nulla, in sequenti mala, in ultima bona merita conquiruntur. Nec enim pecudes, cum per eas bonum aut malum quodcumque fit, boni quippiam merentur aut mali: non habent quippe unde bono malove consentiant, multo autem minus lapides, cum nec sentiant. Ceterum diabolus vel homo malus, cum vigeant et vigilent ratione, iam quidem merentur, sed non nisi poenam, pro eo quod a bono dissentiant. Paulus autem qui *volens evangelizat*, ne, *si invitus, dispensatio* tantum ei *credita* sit, et quicumque similiter sapiunt, quoniam quidem ex consensu voluntatis oboediunt, *repositam sibi esse* confidunt *coronam iustitiae*. Utitur ergo Deus in salutem suorum irrationabili, et item insensibili creatura, tamquam iumento vel instrumento, quae iam, expleto opere, nusquam erunt. Utitur creatura rationali, sed malevola; quasi virga disciplinae, quam, correpto filio, in ignem proiciet tamquam sarmentum inutile. Utitur angelis et hominibus bonae voluntatis, tamquam commilitonibus et coadiutoribus suis, quos, peracta victoria, amplissime munerabit. Denique et Paulus de se sui que similibus audacter pronuntiat: *Coadiutores enim Dei sumus*. Ibi itaque Deus homini merita benigne constituit, ubi per ipsum, et cum ipso, boni quippiam operari dignanter instituit. Hinc *coadiutores Dei*, cooperatores Spiritus Sancti, promeritores regni nos esse praesumimus, quod per consensum utique voluntarium divinae voluntati coniungimur.

XIV. 46. Quid igitur? Hoc ergo totum liberi arbitrii opus, hoc solum eius est meritum quod consentit? Est prorsus. Non quidem quod vel ipse consensus, in quo omne meritum consistit, ab ipso sit, cum *nec cogitare*, quod minus est quam consentire, *aliquid a nobis quasi ex nobis sufficientes simus*.

Quod bona cogitatio a Deo sit, consensus vero et opus ab eodem nihilominus, sed non sine nobis

Verba sunt non mea, sed Apostoli, qui omne quod boni potest esse, id est *cogitare, et velle, et perficere pro bona voluntate*, attribuit Deo, non suo arbitrio. Si ergo Deus tria haec, hoc est bonum cogitare, velle, perficere, operatur in nobis, primum profecto sine nobis, secundum nobiscum, tertium per nos facit. Siquidem immittendo bonam

cogitationem, nos praevenit; immutando etiam malam voluntatem, sibi per consensum iungit; ministrando et consensui facultatem vel facilitatem, foris per apertum opus nostrum internus opifex innotescit. Sane ipsi nos praevenire nequaquam possumus. Qui autem bonum neminem invenit, neminem salvat, quem non praevenit. A Deo ergo sine dubio nostrae fit salutis exordium, nec per nos utique, nec nobiscum. Verum consensus et opus, etsi non ex nobis, non iam tamen sine nobis.

Absque bona voluntate nec consensum, nec opus perficere

Nec primum itaque, in quo quippe nos nil facimus, nec ultimum, quod et plerumque extorquet aut timor inutilis, aut simulatio damnabilis, sed tantum medium nobis reputatur in meritum. Sola nempe interdum bona voluntas sufficit; cetera non prosunt, si sola defuerit. Non prosunt dixerim, sed agenti, non cernenti. Valet itaque intentio ad meritum, actio ad exemplum, utramque praeveniens cogitatio tantummodo ad excitandum.

47. Cavendum ergo, ne cum haec invisibiliter intra nos ac nobiscum actitari sentimus, aut nostrae voluntati attribuamus, quae infirma est, aut Dei necessitati, quae nulla est, sed soli gratiae, qua plenus est. Ipsa liberum excitat arbitrium, cum seminat cogitatum; sanat, cum mutat affectum; roborat, ut perducatur ad actum; servat, ne sentiat defectum. Sic autem ista cum libero arbitrio operatur, ut tantum in primo illud praeveniat, in ceteris comitetur, ad hoc utique praeveniens, ut iam sibi deinceps cooperentur. Ita tamen quod a sola gratia coeptum est, pariter ab utroque perficitur, ut mixtim, non singillatim, simul, non vicissim, per singulos profectus operentur. Non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere individuo peragunt: totum quidem hoc, et totum illa, sed ut totum in illo, sic totum ex illa.

48. Credimus placere lectori, quod a sensu Apostoli nusquam recedimus, et quaquaversum evagetur oratio, in eadem paene ipsius verba frequenter recidimus. Quid enim nostra aliud sonant quam illud: *Ergo neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei?* Quod sane non ideo dicit, quasi quis velle aut currere possit in vanum, sed quod is qui vult et currit, non in se, sed in eo, a quo accepit et velle et currere, debeat gloriari. Denique ait: *Quid habes quod non accepisti?*

De triplici Dei operatione, quarum prima creatio est, secunda reformatio, tertia consummatio

Crearis, sanaris, salvaris. Quid horum tibi ex te, o homo? Quid horum non impossibile libero arbitrio? Nec creare qui non eras nec iustificare peccator, nec mortuus poteras teipsum resuscitare, ut cetera praetermittam bona, quae aut sanandis necessaria sunt, aut salvandis reposita. Quod dicimus, de primo patet et ultimo. Sed et de medio nemo dubitat, nisi qui *ignorans Dei iustitiam et suam volens constituere, iustitiae Dei non est subiectus*. Quid enim? Agnoscis creantis potentiam, salvantis gloriam, et sanantis ignoras iustitiam? *Sana me*, ait, *et sanabor; salvum me fac, et salvus ero, quoniam laus mea tu es*. Iste Dei iustitiam agnoscebat, a quo aequae sperabat, tam sanari a peccato quam a miseria liberari; et ideo laudem illum suam, non se, merito statuebat. Propter hoc et David ingeminans: *Non nobis*, inquit, *Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*, quod utramque a Deo stolam, et iustitiae scilicet exspectaret, et gloriae.

Qui seipsum iustificat, Dei iustitiam ignorat

Quis est qui ignorat Dei iustitiam? Qui seipsum iustificat. Quis est qui seipsum iustificat? Qui merita sibi aliunde praesumat quam a gratia. Ceterum qui fecit quod salvaret, etiam dat unde salvet. Ipse, inquam, merita donat, qui fecit quibus donaret. *Quid retribuam, inquit, Domino, pro omnibus, non «quae tribuit», sed quae retribuit mihi?* Et quod est, et quod iustus est, a Deo confitetur, ne, si utrumlibet negaret, utrumque perderet, amittendo utique unde iustus est, et sic damnando quod est. Sed si vel tertio loco invenit quod vicissim rependeret: *Calicem, ait, salutaris accipiam.* Calix salutaris, sanguis est Salvatoris. Ergo si deest tibi omnino de tuo, quod vel secundis Dei donis retribuas, unde tibi salutem praesumis? *Nomen, inquit, Domini invocabo, quod nimirum quicumque invocaverit, salvus erit.*

49. Igitur qui recte sapiunt, triplicem confitentur operationem, non quidem liberi arbitrii, sed divinae gratiae in ipso, sive de ipso: prima, creatio; secunda, reformatio; tertia est consummatio. Primo namque *in Christo creati* in libertatem voluntatis, secundo reformamur per Christum in spiritum libertatis, cum Christo deinde consummandi in statum aeternitatis. Siquidem quod non erat, in illo creari oportuit qui erat, per formam reformari deformem, membra non perfici nisi cum capite. Quod utique tunc complebitur, cum *omnes occurrerimus in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi, quando, apparente Christo vita nostra, apparebimus et nos cum ipso in gloria.* Cum igitur consummatio fieri habeat de nobis, sive etiam in nobis, non autem a nobis, creatio vero facta sit et sine nobis, sola, quae nobiscum quodammodo fit propter consensum voluntarium nostrum, in merita nobis reputabitur reformatio.

De intentione, affectione et memoria

Ipsa sunt ieiunia nostra, vigiliae, continentia et opera misericordiae ceteraque virtutum exercitia, per quae utique constat *interiorem nostrum hominem renovari de die in diem,* dum et intentio terrenis incurvata curis, de imis paulatim ad superna resurgit, et affectio circa carnis desideria languens, sensim in amorem spiritus convalescit, et memoria veterum operum turpitudine sordens, novis bonisque actibus candidata in dies hilarescit. In his nempe tribus interior renovatio consistit, rectitudine scilicet intentionis, puritate affectionis, recordatione bonae operationis, per quam bene sibi conscia memoria enitescit.

50. Verum haec cum certum sit divino in nobis actitari Spiritu, Dei sunt munera; quia vero cum nostrae voluntatis assensu, nostra sunt merita. *Non enim vos estis, ait, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis;* et Apostolus: *An experimentum quaeritis, inquit, eius qui in me loquitur Christus? Si ergo Christus vel Spiritus Sanctus loquitur in Paulo, non etiam itidem operatur in ipso? Non enim loquor, ait, quae per me non efficit Deus. Quid igitur? Si non Pauli, sed Dei loquentis in Paulo vel operantis per Paulum, et verba sunt et opera, ubi iam Pauli merita? Ubi est quod tam fidenter aiebat: Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi; de reliquo reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex? An in eo forte confidit sibi coronam esse repositam, quod per ipsum illa fiebant? Sed multa per malos, sive angelos, sive homines, fiunt bona, nec tamen reputantur illis in*

merita. An quia potius et cum ipso, hoc est cum eius bona voluntate, fiebant? *Nam si invitus, inquit, evangelizavero, dispensatio mihi credita est; si autem volens, gloria est mihi.*

51. Ceterum si vel ipsa voluntas, de qua omne meritum pendet, ab ipso Paulo non est, quo pacto eam quam sibi repositam praesumit, coronam vocat iustitiae? An quoniam iuste, iam ex debito requiritur, quodcumque vel gratis promittitur?

Quod corona quam Paulus exspectat, Dei iustitiae sit, non suae

Denique ait: *Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare.* Dei promissum, suum appellat depositum; quia credidit promittenti, fidenter promissum repetit: promissum quidem ex misericordia, sed iam ex iustitia persolvendum. Est ergo quam Paulus exspectat, corona iustitiae, sed iustitiae Dei, non suae. Iustum quippe est ut reddat quod debet; debet autem quod pollicitus est. Et haec est iustitia, de qua praesumit Apostolus, promissio Dei, ne si *hanc* contemnens, *suam velit statuere, iustitiae Dei non sit subiectus*, cuius tamen suae iustitiae Deus ipsum voluit habere consortem, ut et coronae faceret promeritorem. In eo enim sibi iustitiae consortem, et coronae statuit promeritorem, cum operum, quibus illa erat repromissa corona, habere dignatus est coadiutorem. Porro coadiutorem fecit, cum fecit volentem, hoc est suae voluntati consentientem. Itaque voluntas in auxilium, auxilium reputatur in meritum. Si igitur a Deo voluntas est, et meritum. Nec dubium quod a *Deo sit et velle, et perficere pro bona voluntate.* Deus ergo auctor est meriti, qui et voluntatem applicat operi, et opus explicat voluntati. Alioquin si proprie appellentur ea, quae dicimus nostra merita, spei sunt quaedam seminaria, caritatis incentiva, occultae praedestinationis indicia, futurae felicitatis praesagia, via regni, non causa regnandi. Denique *quos iustificavit*, non quos iustos invenit, *hos et magnificavit.*